

Kulttuuristen oikeuksien toteuttaminen osaksi sote-palveluja

Kai Lehikoinen, Pauli Rautiainen

Oikeus osallistua taiteisiin ja kulttuuriin, kehittää itseään ja yhteisöään niiden avulla sekä mahdollisuus ilmaista itseään vapaasti ovat ihmisen kulttuurisia perusoikeuksia.

Moniammatillinen yhteistyö kulttuurialan ja sosiaali- ja terveysalan välillä kunnissa on osoittautunut toimivaksi tavaksi huolehtia ihmisten kulttuurisista perusoikeuksista ja vahvistaa heidän hyvinvointiaan. Kun vastuu sosiaali- ja terveyspalveluista siirtyy maakunnille, kulttuurinen hyvinvointi ja kulttuuriset oikeudet eivät saa unohtua sote-palveluja koskevassa päätöksenteossa.

kuva: Riikka Campomanes

Käynnissä olevan sosiaali- ja terveystalveluiden uudistuksen jälkeisessä maailmassa maakuntien on turvattava ihmisten kulttuuriset oikeudet osana sote-palveluja. Kaikille ihmisille on turvattava yhdenvertaiset mahdollisuudet oppia, osallistua kulttuuriin ja ilmaista itseään läpi koko elämänsä ja kaikissa elämäntilanteissa. Ehdotamme tämän toteuttamiseksi maakunnille seuraavia toimenpiteitä:

- Maakuntien on laadittava toimintasuunnitelma ihmisten kulttuuristen oikeuksien turvaamiseksi ja kulttuurisen hyvinvoinnin ylläpitämiseksi sekä seurattava suunnitelman toteutumista ja kulttuurisen hyvinvoinnin tasoa.
- Maakuntien on huolehdittava, että sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteisiin saadaan kulttuuri- ja taidetoimintaa, joka on asiantuntevasti järjestettyä, hyvinvointia vahvistavaa ja syrjäytymistä ennaltaehkäisevää. Toiminta ei saa olla yksinomaan hanke-pohjaista ja siksi sille on luotava pitkäjänteisen ja kestäväen toiminnan turvaamisen vaatimat rakenteet ja varattavat riittävät resurssit.
- Maakuntien on varmistettava, että kulttuurilähtöiset menetelmät huomioidaan osana kuntouttavaa työtä. Kuntoutuksen ei kuitenkaan pidä olla ainoa peruste taide- ja kulttuuritoiminnan järjestämiselle sosiaali- ja terveysalan toimintayksiköissä, sillä kyse on myös yksilön kulttuuristen oikeuksien turvaamisesta.
- Maakunnat vastaavat siitä, että kulttuuriset oikeudet ja kulttuurinen hyvinvointi huomioidaan, kun palveluntarjoajia kilpailutetaan.

Sosiaali- ja terveydenhuollon sekä eräiden muiden kuntien tehtävien siirrolla maakunnille on merkittäviä vaikutuksia koko kuntakenttään. Aivan erityisesti uudistus vaikuttaa yksittäisten kuntien talouteen ja kykyyn toteuttaa niille jääviä tehtäviä, joihin taide- ja kulttuuripalvelut merkittävässä määrin kuuluvat. Ehdotamme tämän johdosta seuraavia toimenpiteitä:

- Eduskunnan ja valtioneuvoston on perustalveluiden valtionosuusjärjestelmän uudistamisen yhteydessä otettava taide- ja kulttuuripalvelut liikuntapalveluiden tapaan osaksi hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kertoimen (hyte-kerroin) laskentaperusteita.

- Opetus- ja kulttuuriministeriön on tarkasteltava taidelaitosten valtionosuusjärjestelmän uudistamista (ns. vos-uudistus) kuntien tehtäväpiiriin ja siihen liittyvän rahoitusrakenteen muutoksien näkökulmasta.
- Eduskunnan ja valtioneuvoston on varmistettava tarvittaessa kuntaliitoksien, että sivistyspalveluiden järjestämisvastuu on sote-uudistuksen jälkeen väestöpohjaltaan riittävän suurilla toimijoilla.

Kulttuuriset tarpeet on ymmärrettävä perustarpeiksi

Oikeus osallistua taiteisiin ja kulttuuriin, kehittää itseään ja yhteisöään niiden avulla sekä mahdollisuus ilmaista itseään vapaasti ovat YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa, useissa Suomea sitovissa ihmisoikeussopimuksissa¹ ja Suomen perustuslaissa turvattuja ihmisen kulttuurisia perusoikeuksia.²

Kulttuurisen yhdenvertaisuuden toteutuminen mahdollistaa kulttuurisen pääoman karttumisen osaksi jokaisen yksilön kyvykkyyttä tehdä valintoja ja toimia aktiivisesti omassa elämässään tavoilla, jotka synnyttävät hyvinvointia ja mielekästä elämää.³ Kulttuuristen oikeuksien turvaaminen on tässä merkityksessä olennainen osa perustuslaissa jokaiselle turvattua oikeutta kehittää itseään⁴ samoin kuin YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa ja vammaissopimuksessa säädettyä lasten ja vammaisten henkilöiden oikeutta osallistua kulttuurielämään.⁵ Näiden Suomea sitovien perus- ja ihmisoikeusveloitteiden turvaaminen on keskeisesti kuntien ja vastaisuudessa myös maakuntien tehtävänä.⁶

Oikeus taiteeseen ja kulttuuriin on ihmisoikeus-sopimuksissa ja perustuslaissa turvattu perusoikeus.

1 Muun muassa YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus, YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus, YK:n lasten oikeuksia koskeva yleissopimus ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimukset käsittelevät useissa artikloissaan näitä oikeuksia.

2 Ks. erityisesti Suomen perustuslain 12 §, 16 § ja 17 §.

3 Sen 1985; Nussbaum & Sen 1993.

4 Perustuslain 16.2 §: "Juloksen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä."

5 YK:n lasten oikeuksien sopimuksen 31 artikla ja YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien sopimuksen 30 artikla.

6 Lavapuro, Ojanen, Rautiainen & Valtonen 2016.

Koti- ja laitoshoidon piirissä olevien sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaiden hyvinvoinnin ja mielekkään elämän edellytykset eivät toteudu, jos sosiaali- ja terveyspalveluissa huolehditaan vain Maslowin tarvehierarkian mukaisista ihmisen perustavimmista tarpeista kuten fysiologisista tarpeista ja turvallisuuden tarpeista. Hyvinvointi syntyy ihmisten toiminnasta ja se perustuu terveyden ja ruumiillisen koskemattomuuden lisäksi muun muassa siihen, että jokaisella on vapaus ja myös kyvykkyys käyttää aistejaan, mielikuvitustaan ja tunteitaan sekä toimia järkevästi.⁷ Filosofi Martha Nussbaumin sanoja lainaten, hyvän poliittisen järjestelmän tehtävänä on "antaa kaikille ihmisille, mitä he tarvitsevat tullakseen kyvykkäiksi elämään rikasta ja kukoistavaa inhimillistä elämää."⁸

Laajentunut hyvinvointiajattelu

Kuten maailman terveysjärjestö WHO on todennut, terveys on täydellistä fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia – se ei ole pelkkää sairauden tai heikkouden puutetta. Nykyään terveys ymmärretään dynaamisesti yksilön kykyä sinnitellä, sopeutua, pärjätä ja ylläpitää henkilökohtaista eheyttä, tasapainoa ja koettua hyvinvointia.⁹ Pystyäkseen saavuttamaan täydellisen fyysisen, henkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin yksilön tai ryhmän pitää pystyä tunnistamaan ja toteuttamaan pyrkimyksiään, tyydyttämään tarpeitaan ja muuttamaan tai pärjäämään ympäristön kanssa. Siksi terveys nähdään elämän arkea varten olemassa olevana resurssina – ei siis elämän tavoitteena.¹⁰

Lukuisat tutkimukset ovat osoittaneet aktiivisen taiteisiin ja kulttuuriin osallistumisen vahvistavan sosiaalista hyvinvointia ja terveyttä.

Terveyden, sairauden ja hyvinvoinnin on todettu olevan "kulttuurisesti ehdollisia sekä käsitteiden, ilmiöiden, eletyn kokemuksen että hoidon järjestämisen tasoilla."¹¹ Lukuisat tutkimukset ovat osoittaneet aktiivisen taiteisiin ja kulttuuriin osallistumisen vahvistavan sosiaalista hyvinvointia ja terveyttä.¹² Laajen-

tuneessa hyvinvointiajattelussa kulttuuri ja taide nivoutuvat sosiaali- ja terveysalan palveluihin. Tästä on olemassa lukuisia testattuja ja hyväksi koettuja toimintamalleja esimerkiksi Helsingissä, Tampereella, Turussa ja Kuopiossa.

Taide- ja kulttuuripalveluiden asema sote-uudistuksen rahoitusratkaisuissa

Kulttuuristen oikeuksien toteuttamisvastuu kuuluu sote-uudistuksen jälkeen keskeisesti sekä maakunnille että kunnille. On oletettavaa, että siirtymäkauden jälkeinen tasauskuorman poisto¹³ kuntien uudesta peruspalveluiden valtionosuusjärjestelmästä johtaa tilanteeseen, jossa kuntien välinen eriarvoisuus etenkin taide- ja kulttuuripalveluiden tuottamisessa kasvaa. Tutkimustiedon perusteella kuntien pieni koko on merkittävimpiä riskitekijöitä sivistyksellisen eriarvoisuuden kasvulle.¹⁴ Siksi sote-uudistuksen jälkeen on huolehdittava esimerkiksi kuntaliitoksin siitä, että sivistyspalveluiden toteutumisen vastuu on riittävän suuren väestöpohjan (n. 10 000 asukasta) toimijoilla.

Taiteen ja kulttuurin merkitys hyvinvoinnin tuottajana tulisi huomioida, kun kuntien ja maakuntien rahoitukseen luodaan kannustinelementtejä. Kulttuuristen oikeuksien toteutumista ei sote-lainsäädännön valmisteluasiakirjojen perusteella kuitenkaan huomioida kuntien peruspalveluiden valtionosuuksien uusissa laskentaperusteissa. Lausuntokierroksella olleen lain kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta 14 §:n ja sitä tämentävän asetuksen 3 §:n indikaattoreissa tulee huomioida kunnalliset taide- ja kulttuuripalvelut yhtäläisesti kunnallisten liikuntapalveluiden kanssa, jotta kunnille syntyy taloudellisia kannusteita ihmisten kulttuuristen oikeuksien turvaamiseen.

7 Nussbaum 2011.

8 Nussbaumin luento Helsingissä 20.6.2016.

9 Huber ym 2011, 2.

10 WHO 1986, lainattuna Clift & Camic 2016, 6, käännös KL.

11 Honkasalo, Salmi ja Launis 2014, 9.

12 Ks. esim. Westerlund ym. 2016; Clift & Camic 2016; Lechuk Staricoff 2004; Liikanen 2003.

13 Sote- ja maakuntauudistuksen valmistelun yhteydessä on sovittu, että uudistusten siirtymäkauden jälkeen eli muutama vuosi uudistusten voimaantulon jälkeen toteutetaan valtionosuusuudistus, jossa tasauskuorma poistetaan tässä yhteydessä päätettävällä tavalla.

14 Esim. Lavapuro, Ojanen, Rautiainen, Valtonen 2016.

Lähteet

- Clift, S. & Camic, P. M. 2016. "Introduction to the field of creative arts, wellbeing, and health: achievements and current challenges." Teoksessa S. Clift & P. Camic (toim.). *Oxford Textbook of Creative Arts, Health, and Wellbeing: International Perspective on Practice, Policy and Research*. Oxford: Oxford University Press, 3-10.
- Honkasalo, M-L. Salmi, H. & Launis, V. 2012. "Johdanto." M-L. Honkasalo & H. Salmi (toim.). *Terveyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen*. Turku: k&h, 7-24.
- Huber, M., ym. 2011. "How should we define health?" *BMJ*. 343, d4163. <http://www.bmj.com/content/343/bmj.d4163> (ladattu 15.9.2016).
- Lavapuro, J. & Ojanen, T. & Rautiainen, P. & Valtonen, V. 2016. *Sivistykselliset ja sosiaaliset perusoikeudet syrjäkunnissa*. Helsinki: Kunnallisan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 97. Helsinki: KAKS – Kunnallisan kehittämissäätiö.
- Lelchuk Staricoff, R. 2004. *Arts in health: a review of the medical literature*. Research report 36. London: Arts Council of England.
- Liikainen, H-L. 2003. *Taide kohtaa elämän: Arts in Hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisen hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, Sosiaalityö (Yhteiskuntapolitiikan laitos).
- Nussbaum, M. 2011. *Creating Capabilities. The Human Development Approach*. Cambridge, MA & London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Nussbaum, M. 2016. "Capabilities Approach and The Role of Public Services." Nussbaumin Haastattelu Helsingissä 20.6.2016. <http://www.artsequal.fi/-/video-interview-with-martha-nussbaum> (ladattu 8.11.2016).
- Nussbaum, M. & Sen, A. 1993. *The Quality of Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. 1985. *Commodities and Capabilities*. Amsterdam: North-Holland.
- Westerlund, H., ym. 2016. *Taiteet, tasa-arvo ja hyvinvointi: Katsaus kansainväliseen tutkimukseen*. Helsinki: ArtsEqual.

Kirjoittajat

Kai Lehikoinen on ArtsEqual-hankkeen varajohtaja. Hän toimii esittävien taiteiden yliopistonlehtorina Taideyliopiston Teatterikorkeakoulussa. Hän on perehtynyt taiteisiin ja taidekasvatukseen hybrideissä ympäristöissä. Hänen viimeaikaiset tutkimuksensa ovat käsitelleet tanssikummitoimintaa hoivatyössä, kulttuurialan hyvinvoinnin diskursseja, taiteen palvelujen oikeutuspuhuntaa ja taiteellisia interventioita työelämän kehittämisessä.

kai.lehikoinen@uniarts.fi

Pauli Rautiainen on perus- ja ihmisoikeustutkija, jota eduskunnan perustuslakivaliokunta kuulee säännöllisesti asiantuntijana sosiaalisten ja sivistyksellisten perus- ja ihmisoikeuksien tulkinnassa. Hän on myös Ihmisoikeuskeskuksen ihmisoikeusvaltuuskunnan jäsen. Parhaillaan hän työskentelee julkisoikeuden apulaisprofessorina Tampereen yliopistossa. Hänet on nimitetty tammikuun alusta lukien valtiosääntöoikeuden professoriksi Itä-Suomen yliopistoon kunta-alan toimijoiden lahjoittamaan tehtävään.

pauli.rautiainen@staff.uta.fi

ArtsEqual policy briefit esittelevät päättäjille viimeisintä tutkimusta ja tutkimuserustaista keskustelua ArtsEqual-hankkeesta. Taideyliopiston koordinoima ArtsEqual-hanke tutkii yhteistyössä yli 50 vuorovaikutuskumppanin kanssa, kuinka taide julkisena palveluna voisi lisätä yhteiskunnallista tasa-arvoa ja hyvinvointia 2020-luvun Suomessa.

ARTSEQUAL

www.artsequal.fi

Taide julkisena palveluna: strategisesti kohti tasa-arvoa
Arts as Public Service: Strategic Steps towards Equality

Taideyliopiston koordinoima, monitieteinen tutkimushanke 2015-2020

Hankkeen johtaja: professori Heidi Westerlund, Taideyliopiston Sibelius-Akatemia

Konsortiopartnerit

Rahoittaja

SUOMEN AKATEMIA

 strateginen TUTKIMUS

 TAIDE-
YLIOPISTO

 cupore

 LUT
Lappeenranta
University of Technology

 Turun yliopisto
University of Turku

 Työterveyslaitos